

serendos duxit. Verbo dicam, purum putumque est Dionysianae collectionis segmentum. »Collectioni Dionysii Exigu aditamenta facta sunt tum in priori, tum in posteriori parte per studiosum quempiam hominem adhuc ignotum, non vero per ipsum Pontificem Adrianum, quamvis ea collectio sic aucta soleat *Adriana* vocari. Passim etiam vocata est *Codex Canonum*; quam rem docte illustrat Petrus Coustantius in dicta praef. num. 131.

§ 51.

DE COLLECTIONE ISIDORI MERCATORIS.

Collectio Canonum, quae Isidori Mercatoris vel Peccatoris vulgo dicitur, ineunte saeculo IX prodiit. Haec autem collectio post praefationem exhibit ordinem celebrandi Concilii, dein 50 priores Canones Apostolorum, tum epistolas priorum Pontificum a S. Clemente usque ad Silvestrum, mox decreta Nicaeni, et aliorum Conciliorum sive graecorum sive latinorum in certas classes distributa, postremo reliquias Summorum Pontificum Decretales epistolas usque ad S. Gregorium Magnum.

Quis fuerit Isidorus iste Peccator, sive Mercator, adhuc ignotum est. Illud vero certum, Isidorianam collectionem tantum auctoritatis apud omnes consequutam esse, quanta veris sincerisque Canonibus et Decretalibus deberetur, neque solum in totam Occidentalem Ecclesiam, sed in Orientalem quoque penetravit; quandoquidem Nicephorus Hist. Eccl. lib 4 cap. 39 litteras Antheri, et Callixti memorat, licet per errorem pro Callixto nominet Coelestinum. Hinc Theologi

omnes, et Canonistae, et Concilia ipsa Decretalibus, aliisque documentis Isidoriana collectionis usa sunt, ut fateri quisque debeat, per annos fere septingentos, aut non multo secus, neminem unum inventum esse, qui eadem monumenta supposita et ementita suspicaretur. At primus omnium, qui tranquillam Isidori possessionem turbavit, Cardinalis Cusanus fuit in Concordia Catholica lib. III cap. 2. Vixit autem Cusanus medio fere saeculo XV; quamobrem Centuriatores Magdeburgenses, qui sexto decimo saeculo scripserunt, neutquam gloriari possunt, ejus collectionis imposturam se primos omnium detexisse. Tum a permultis catholicis, aliisque viris eruditis diligentius in eam collectionem inquisitum est, et argumenta ad probandam suppositionem adeo firma allata sunt, ut nemo jam de fallacia Isidori ambigere jure possit. Praecipua argumenta sunt: 1º Scriptorum veterum silentium, nam Isidoriana collectionis monumentorum, et potissimum Decretalium epistolarum, quae partim ad fideles omnes, partim ad omnes Germaniae, Italiae, Galliae, aliarumque Ecclesiarum Episcopos inscriptae sunt, non meminerunt octo priora Oecumenica Concilia, non veteres Patres et Scriptores, non Dionysius Exiguus diligentissimus Collector, non denique caeteri, quorum intererat in controversiis exortis eas litteras producere, si exstisset. 2º Plura Scripturarum loca in Decretalibus trium priorum saeculorum leguntur ex versione S. Hieronymi, quae nondum edita erat. Similiter S. Isidoro Hispalensi Episcopo tribuitur collectio ex Toletanis Conciliis octo, a quinto ad decimum tertium, et ex Concilio Bracarensi adornata, quae post ipsius mortem celebrata fuerunt. 3º Conficta nomina Archiflaminum, priorum Flaminum; voces Primatum, Archiepiscoporum, Apocrysariorum, quae ab aetate et usu veterum Pontificum alienae sunt. Contra vero de per-

110 CAP. III. DE COLLECT. SACROR. CANONUM.

secutionibus, de consolatione martyrum, de rebus, et statu eorum temporum omnino siletur. 4º Falsae consulares notae eisdem epistolis affixae, quae Consules referunt, qui in consularibus fastis nunquam fuere, aut non ea certe aetate, quae cum aetate earumdem epistolarum concordet. 5º Denique sermo rufus et barbarus a priorum saeculorum nitore prorsus alienus, et idem semper stylus, idem orationis numerus, et eadem verborum dispositio in tot epistolis, quae ab auctoriis diversae plane indolis, aetatis ac morum conscriptae fuisse dicuntur.

Non omnia tamen suae collectionis monumenta Isidorus confixit ingenio suo, sed quatuor monumentorum generibus usus est : 1º *genuinis atque sinceris*, quales sunt Decretales epistolae ex Dionysiano Codice desumptae : 2º *supposititiis*, quae ipse fabricatus est, et sunt epistolae fere omnes Summorum Pontificum a S. Clemente usque ad Siricium, multae etiam a Siricio usque ad S. Gregorium Magnum, tum gesta Romanae Synodi sub Julio I, acta quoque Romanarum Synodorum quintae et sextae sub Symmacho : 3º *apocryphis*, quae ab aliis ante Isidorum procula ipse tamen in suam collectionem retulit, uti epitomen Concilii Rom. II sub S. Silvestro, quod Silvestri *Constitutum* appellant : 4º *interpolatis*, quae videlicet suis additamentis corrupti. Nam si quae monumenta in genuinis suis fontibus breviora sunt, apud Mercatorem vero auctiora ; ideo quidquid additamenti accessit, id ejusdem Mercatoris opera suppositum affirmare licebit. Ita adjectitia sunt duo postrema capita epistolae Vigili Papae ad Profuturum, quae ob mendas lectionem ad Euterium inscribitur ; siquidem ea duo capita a sinceris Hispanicae collectionis Codicibus absunt, et apud Mercatorem reperiuntur. Legendi Fratres Ballerini de antiquis collectionibus canonum part. 3

§ LII. DE REB. NOTAND. IN COLLECT. ISIDORI. 111

cap. 6 § 5, ubi omnia Isidoriani Codicis documenta tum sincera, tum spuria, tum interpolata eruditissime diligenterque discreverunt. Jacobus autem Merlinus Parisiis an. 1523 Isidorianam collectionem, cui tamen multa additamenta facta fuerant, typis evulgavit, quae editio sequentibus Collectionibus Conciliorum inserta est.

§ 52.

DE REDBUS NOTANDIS IN COLLECTIONE ISIDORI.

De hac collectione generatim animadvertisimus : 1º nihil prorsus in ea contra fidem bonosque mores contineri ; secus enim ab universa Ecclesia septem fere saeculis recepta, usumque probata non fuisse : 2º insciis Romanis Pontificibus falsas Decretales, et alia monumenta fuisse confecta. Nam Leo IV, qui anno 847 ad Petri Cathedram evectus est, ad Britanniae Episcopos presribens, non alias Decretales et canones agnovit praeter eos, qui apud Dionysium Exiguum exstabant (can. 1 dist. 20), quod manifestum indicium est, adulterina Isidori monumenta Romae cognita non fuisse, aut saltem non recepta. 3º Privilegia Summi Pontificis illa collectione, veluti fundamento, non inniti, quod summa injuria recentiores haeretici dixerunt. Etenim Pontificis jura non tali auxilio indigebant, cum a Deo ipso collata sint. Praecipuus autem Mercatoris scopus duplex fuit, alter Episcoporum indemnitati consulendi, alter stabiendi Primates, quos Patriarchis exaequat ; quae duo fuse et erudite demonstrat Carolus Blascus in suo Commentario de collectione canonum Isidori Mercatoris. 4º Vanas et injustas esse eorum querelas, qui per collectionem Isidori sublatam putant antiquam Ecclesiae disciplinam, et insuetam

planeque novam introductam. Nam pleraque Isidori monumenta ex canonibus Conciliorum, ex Romanorum Pontificum sinceris Constitutionibus, ex sententiis Sanctorum Patrum excerpta sunt. Caetera vero eam plerumque disciplinam exhibent, quae jam obtinuerat. Praeterea, ut Ballerini fratres citato opere animadvertisunt, « stultus plane fuisse impostor, si sperasset suam collectionem acceptum iri ab hominibus, quae novam omnino disciplinam a sui quoque saeculi moribus et consuetudinibus abhorrentem contineret. Quod si quaecumque contra consuetudinem ingeruntur, etiam bona et utilia sint, ipsa novitate perturbare solent; multo magis de iis timendum erat, quibus disciplinam per se optimam, et sanctioribus fultam legibus, longoque usu ab hominibus receptam quispiam evertere et immutare contenderet. Nulli autem tumultus, clamores nulli auditu sunt ob inducias Decretales apocryphas, nisi in ea parte, quae ad Episcoporum causas et judicia pertinet: de quibus aliqua apud Hincmarum leguntur, et in epistolis Nicolai I. At in his ipsis causis atque judiciis, quod in pseudo-epistolis ac Synodis Isidorianis traditur, non erat omnino novum. » 5º Denique disciplinam, quae ab Isidorianae collectione praefertur, auctoritatem ecclesiasticae legis obtinuisse, non in vim ejusdem collectionis, quae privata auctoritate confecta est, et plerisque monumentis partim confictis, partim interpolatis constat, sed in vim tum praecedentium, tum subsequentium Constitutionum ecclesiasticarum, quibus eadem disciplina inducta et confirmata est, tum etiam in vim consuetudinis, quae in rebus disciplinariis multum valet. Totam hanc rem concludam verbis Petri Ballerini in vindiciis auctoritatis Pontificiae contra opus Justinii Febronii cap. 5: « Neque causetur ignorantia falsarum Decretalium, quae omnes diutius occupabat; nam praeterquam

quod fere omnia, quae Pseudo-Isidoro, tribuuntur anteriores, ut indicavimus, habent originem, nonne in materia disciplinae jus novum, etiamsi quibusdam in capitibus errore aliquo inductum ac propagatum, cum legitima potestate proprio jure receptum et approbatum est, non ex ignorantia, sed ex auctoritate approbatum, nec non ex ipsa consuetudine legitima praescribente vim legis acquireret, dum nihil contra divinum, aut naturale jus receptum aut approbatum sit? »

Doctissimi Fratres Ballerini, editioni Operum S. Leonis Magni integro volumine adjecto, recensendis illustrandisque veteribus ad Gratianum usque collectionibus dederunt operam, eamque provinciam magno studio et eruditione obierunt. Ea igitur, quae ad veteres canonum collectiones, earumque Collectores pertinent, ibidem bene digesta explicataque continentur.

§ 53

DE GRATIANI DECRETO.

Sunt et aliae collectiones canonum, veluti « Collectio S. Martini Episcopi Bracarensis, Breviarium et Collectio Cresconii, Collectio Regionis, Volumen decretorum Buchardi Wormatiensis, Decretum et Panormia seu Panomia Iponis Carnotensis, » quibus omissis ad collectionem Gratiani properamus. Itaque Gratianus monachus Benedictinus circa annum 1154 celeberrimam collectionem omnium ditissimam evulgavit, in qua certis propositis quaestionibus canones aliae monumenta, quae inter se dissidere videbantur, in concordiam statuit revocare. Hinc ejus collectio « Concordia discordantium canonum » vocata est, quamvis vulgo « Decretum Gratiani » dici solet. Totum opus in tres partes dividi-

tur, quarum prima distinctionibus constat centum et una, et quaelibet distinctio plures canones seu capita complectitur, quamobrem canones hujus partis allegantur tribus modis, vel expresso numero canonis, ex. gr. *can. 5 dist. 61*, hoc est canone quinto, distinctione sexagesima prima; vel expresso primo ejusdem canonis vocabulo, ex. gr. *can. MIRAMUR, dist. 61*, hoc est canone, cuius initium *MIRAMUR*, distinctione sexagesima prima; vel denique expresso tum numero canonis, tum prima ejusdem voce, ex. gr. *can. MIRAMUR 5 dist. 61*, videlicet canone *MIRAMUR* quinto, distinctione sexagesima prima.

In prioribus viginti distinctionibus de origine, auctoritate variisque speciebus ac principiis Juris Ecclesiastici; in reliquis distinctionibus de Clericis, eorumque statibus et officiis agitur.

In secunda Decreti parte (quae in causas 36, et unaquaque causa in plures quaestiones, quaestio autem in canones tributa est) praecipue exponuntur quae ad judicia ecclesiastica pertinent. In hac parte allegantur vel priora canonis seu capitulis verba, vel ejus numerus, et praeterea causa, et quaestio, uti *can. 2 caus. 8 q. 2*, hoc est canone secundo, causa octava, questione secunda. In hac secunda parte ad causam trigesimam tertiam quaestione tertia exstat *Tractatus de poenitentia* in distinctiones septem divisus; quare hujus distinctionis canones citantur, aut expresso numero, aut voce initiali canonis, et numero distinctionis de poenitentia ex. gr. *can. LACRYMAE 2 dist. 1 de poenit.*

Tertiae autem partis eadem est quae primae divisio in distinctiones et canones, in eaque de rebus et ritibus sacris tractatur, quam ob causam *de consecratione* inscripta est. Citantur itaque canones per priora ipsorum verba, vel numerum,

addito numero distinctionis, quemadmodum canones primae partis; sed ut canones utriusque partis discernantur, locis ex tertia parte laudatis addi solet *de consecratione* sicuti *can. 1 dist. 1 de consecrat.* Haec partitio Decreti in tres praecipuas partes de personis, de iudiciis, de rebus ecclesiasticis apta et ordinata foret; sed tamen materia proposita saepius et sine causa interrumpitur; ideoque Antonius Augustinus affirmare non dubitavit: « Si apud Gratianum artem requiras, et ordinem docendi, frustra laboraveris. » Nec solum ordo seu filum orationis in Gratiani opere desideratur, sed, quod magis est, multis erroribus scatet, quorum praecipua genera expressit Antonius Augustinus lib. 1 dialog. 1 de emend. Gratian. « Saepe, » inquit, « erratum esse video in nominibus hominum, urbium, provinciarum, Conciliorum, et aliarum rerum. Saepe falsae sunt inscriptiones, et quae Conciliorum sunt, Pontificum Maximorum esse dicuntur, et quae sunt unius Episcopi inferioris, Romano Pontifici, aut Concilio generali vel provinciali tribuuntur. Multa Gregorii, Ambrosii, Augustini, vel Hieronymi verba esse dicuntur, quae aut nusquam extant, aut aliena sunt. Illa quoque ipsa, quae inscriptiones veras habent, non recte referuntur. »

§ 54.

DE EMENDATIONE GRATIANI.

Itaque plures viri docti ad detegendos Gratiani errores, atque emendandos animum adjecerunt. In primis Contius capita sive canones numeris distinxit: « Ante Contianam enim editionem certum est, » ait Antonius Augustinus cit.

lib. dialog. 18, « caput numeris nullum Gratiani volumen fuisse distinctum. » Multas praeterea notas addidit, quibus falsae inscriptiones a veris, et sincera monumenta ab apocryphis secererentur. At Pontifices ipsi Pius IV, Pius V, et Gregorius XIII novam et castigatiorem Gratiani emendationem aggressi sunt, eamque provinciam selectis quibusdam viris, quos Correctores Romanos vocant, demandarunt. Jam vero Correctores Romani, conquisitis undique praesidiis, permulta in canonum inscriptionibus, et in textu, et in glossis emendarunt. Primum itaque veras inscriptiones, seu auctorum citationes, ubi error evidens erat, restituerunt; ubi autem de vero canonis auctore dubitatio orta est, quod idem caput apud plures auctores inventum fuit, aut aliqua capitinis pars comperta est ejus auctoris qui citabatur, aliqua vero minime, aut verba valde mutata, subjectis notis indicarunt, et in margine ea loca descripserunt, ubi eadem capita haberentur. Circa emendationem textus haec ratio reservata est, ut initia capitum ob usitatas Doctorum citationes non mutarentur, quandoquidem ante Contium, ut supra monui, canones seu capita numeris distincta non erant, adeoque per verba initia citabantur. Verumtamen a Correctoribus ubi initia capitum ab originali discrepant, in margine aut in notationibus germana lectio indicata est. Hanc quoque glossae ipsius rationem habuerunt, nihil ut in textu sit mutatum, ubi mutatio ipsa impeditura erat, quominus quid sibi auctor glossae voluisse, animadverti posset, sed eodem modo aut margine, aut in notatione mendum est indicatum. Ubi vero haec non obstabant, nonnulla in ipso textu emendarunt, nonnulla etiam aliquando addiderunt, et aliquando detraxerunt, earumque mutationum in subjectis notis identidem rationem attulerunt; saepe tamen in genere monuerunt aliquid emen-

datum esse, et aliquando mutationum mentionem nullam fecerunt. Denique quod ad glossas pertinet, quae in illis errata paulo majoris ponderis obrepserunt, ea in margine notarunt, et quid catholice sentiendum esset, ostenderunt. Haec autem Romana Correctio qua par erat diligentia et studio peracta est; sed tamen in opere vastae adeo molis, et humanam pene effugientis diligentiam, mirum non est, si novi errores tractu temporis detecti sint, quod Correctores ipsi non viderant; namque in praefatione Decreti professi sunt non in totum, sed *magnam jam partem suum unicuique tributum esse*. Hinc Gregorius XIII, quanquam jure caverit, ne quisque pro libidine sua Decretum, tanta maturitate diligentiaque emendatum, iterum emendare ac typis subjicere praesumeret, permisit tamen, ut viri eruditii in expendendis Gratiani monumentis operam suam collocarent.

De mendis Gratiani vide Antonium Augustinum *de emendatione Gratiani*, et Carolum Sebastianum Berardi in praestantissimo opere, quod inscribitur « Gratiani Canones genuini ab apocryphis discreti corrupti ad emendatorum Codicum fidem exacti, difficiliores commoda interpretatione illustrati. »

§ 55.

DE AUCTORITATE DECRETI GRATIANI.

Sed quaeritur, an Gratiani collectio authentica haberi queat, et proinde quidquid in ea continetur, ecclesiasticae legis vim habeat. Hac in re illud in primis tenendum est, Gratiani Decretum non publica auctoritate, sed privato ipsius Gratiani arbitrio confectum esse, ideoque nullam ex Collectore legalem auctoritatem obtinuisse. Restat igitur, ut, si quam auctori-

tatem habeat, eidem postmodum approbatione publica accesserit. Videndum itaque an hoc Decretum receptum approbatumque sit. Tres invenio sententias. Prima generatim affirmat, tum quod Gratiani Decretum, cum primum prodiit, in scholis et in foro assidue susceptum et adhibitum fuit, tum quod Eugenius III et Gregorius XIII publicam auctoritatem eidem Decreto tribuerunt. Altera sententia omnino negat, propterea quod scholarum et fori usus praestantiam Decreti commendat, nullam tamen auctoritatem adjungit, eo vel magis quod ad adulterata, spuria, aliaque mendosa capita, quibus decretum hoc scatet, nondum comperta erant; idcirco credendum non est scholas et forum, imo vero Romanos quoque Pontifices ea voluntate Decreto usos esse ut omnibus indiscriminatim in eo congestis vim legis ecclesiasticae tribuerent, cum nihil magis obsit consensui, quam error. Sed neque de legali approbatione Decreti satis liquet. Nam de Eugenii III approbatione usus et solus Trithemius testis est, sed ejus testimonium a criticis plane rejicitur, propterea quod scriptores caeteri, aut Gratiani aequales aut aetate inferiores, Eugenianaे approbationis non meminerint, nec illius certum documentum ullum afferatur. Nec quisquam persuadere sibi poterit, eam approbationem, si exstitisset, non divulgam, non ulli Gratiani exemplari praefixam, sed omnino suppressam fuisse. Similiter Gregorius XIII in suis litteris declaravit, curasse se, ut Gratiani Decretum a mendis expurgatum et correctum exhiberetur, sed nullum prorsus verbum fecit, ex quo constaret, illud etiam auctoritate legali donavisse. Emendatum igitur a Gregorio XIII fuit, non approbatum, nec authenticum declaratum. De hac sententia Benedictus XIV ita scribit de Syn. Dioec. lib. VII cap. 15 num. 6: « Gratiani Decretum, quantumvis pluries Romanorum Pon-

tificum cura emendatum fuisse non ignoretur, vim et pondus legis non habet; qui imo inter omnes receptum est, quidquid in ipso continetur, tantum auctoritatis habere quantum ex se habuisset, si nunquam in Gratiani collectione insertum foret. » Fallunt itaque, vel falluntur, qui in vulgus spargunt, Pontifices omni studio curavisse, ut Decretum Gratiani, tanquam Codex authenticus ab omnibus reciperetur, ut nimurum eo pacto Isidorianis Decretalibus Pontificiae auctoritati faventibus pondus et robur adjicerentur.

Tertia denique sententia tradit, Decretum integrum authenticum esse, quatenus nempe omnes canones etiam ex spurio fonte desumpti auctoritate pollut, dummodo usu et praxi in vim legis assumptos fuisse comperiatur. Hujus sententiae patroni rei exemplum sumunt ex capite 3 caus. 3 q. 4; quanquam enim, ut aiunt, illud caput ex fonte spurio, nempe ex conficta Joannis Pontificis epistola consarcinatum sit, ex praxi tamen et usu vim legis consequutum est. Quid tamen inde? Num si unum, aut alterum licet spurium canone usus recepit in legem, colligi jure poterit, alias quoque canones indiscriminatim receptos fuisse? Relinquitur ergo, ut secunda sententia caeteris potior habenda sit.

Multa sunt Decreti capita, quae sub *Paleae* inscriptione referuntur. Aliqui putant, res levioris momenti et antiquatas illis capitibus contineri: alii rentur aliena manu accessisse, alii alia commenti sunt: sed illud vero similius est, *Paleas* adjectiones esse posteriori manu factas, et in margine primum descriptas, quas deinde librariorum quidam omiserunt, quidam in contextu posuerunt. Nam Romani Correctores observant, in vetustis Gratiani exemplaribus paucas admodum *Paleas*, nec omnes in omnibus, nec eodem ordine reperiri.